

Michaela Č o r n e j o v á (Brno)

VÝUKA ONOMASTIKY NA FILOZOFICKÉ FAKULTĚ MASARYKOVY UNIVERZITY

Čas od času je v některém českém nebo zahraničním periodiku věnována pozornost výuce onomastiky na našich univerzitách – z poslední doby připomeňme např. stať Jany Pleskalové v časopise *Češtinář*¹⁾ nebo delší studii Rudolfa Šrámka publikovanou v mezinárodním onomastickém časopise *Onoma*²⁾. Oba autoři, přední postavy současné české onomastiky, patří k těm nejpovolanějším, neboť právě s jejich jmény jsou spjaty počátky, rozvoj i současnost výuky onomastiky na brněnské Masarykově univerzitě (MU), dříve Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně. Letošní rok je k další bilanci obzvláště vhodný, neboť jak Rudolf Šrámek, tak Jana Pleskalová v něm oslavili svá životní jubilea. V návaznosti na výše citovanou stať J. Pleskalové z r. 2003 bych následující zprávu ráda věnovala seznámení se současností výuky onomastiky na Filozofické fakultě (FF) MU.

Počátky působení Jany Pleskalové na FF MU spadají do roku 1993, kdy přešla na fakultu z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český ČSAV. Těžištěm její výuky na fakultě se stala diachronní bohemistika, avšak onomastiku, která do této doby byla – spolu s dialektologií – hlavní náplní její vědecké činnosti, ani na univerzitní půdě zcela neopustila. V návaznosti na dřívější výuku onomastiky, kterou už v 60. letech zavedl na fakultě R. Šrámek, začala nabízet pro posluchače bohemistiky dvě jednosemestrální přednášky, a sice *Historickou toponomastiku* a *Vlastní jména osobní v češtině*. Náplň a celkové zaměření obou výběrových kurzů odráží rovněž diachronní zájmy J. Pleskalové, což umožnilo zařazení předmětu *Historická toponomastika* i do učebních osnov posluchačů některých historických oborů. O kvalitě přednášené problematiky a oblibě onomastiky svědčí neustálý pozoruhodný zájem studentů o oba kurzy.

Z původního intenzivního zkoumání pomístních jmen (anoikonym) na půdě akademického oddělení se pozornost J. Pleskalové během působení na fakultě postupně přesunula k výzkumu jmen osobních (antroponym), a to zvláště jejich nejstarších dokladů. V současnosti představuje těžiště onomastického bádání J. Pleskalové vývoj antroponymického systému, a to od nejstarších dokladů antroponym až po současný stav. Výuku předmětu *Historická toponomastika* J. Pleskalová v roce 2008 přenechala autorce tohoto článku a předmět je i nadále formou přednášek nabízen jak posluchačům oboru archivnictví a pomocných věd historických, tak i bohemistiky.

¹⁾ J. Pleskalová: Onomastika na Filozofické fakultě MU v Brně. *Češtinář* 13, 2002–2003, č. 1, s. 3 – 6.

²⁾ R. Šrámek: Lehrprogramm *Namenkunde* an der Masaryk-Universität in Brno (Tschechien). In: *Onoma* 39, 2004, s. 139 – 148, článek je zaměřen na výuku na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity.

Zařazení onomastiky do penza vyučovaných předmětů se samozřejmě odráží i do nabídky témat závěrečných prací, vedených pracovníky Ústavu českého jazyka FF MU. Je příjemné konstatovat, že onomastická témata patří dlouhodobě k velmi oblíbeným a vyhledávaným, zvláště ta, která zpracovávají toponymii vybraných oblastí nebo tvoření hypokoristik a přezdívek vybraných skupin a kolektivů. Diplomandi pozitivně hodnotí práci s konkrétním materiálem, který pro práce tohoto typu získávají vlastním sběrem. Toponymická témata si volí zájemci s osobním vztahem ke zkoumanému regionu, pro práce z antroponomastiky je základem komunikace s vybranou skupinou respondentů. Prvním úkolem diplomandů je vytvoření materiálové báze; v této fázi výzkumu postupují samostatně, dostatečně teoreticky poučení o zásadách sběru materiálu. Postup dalších prací a rozbor nashromážděného materiálu už probíhá za užší spolupráce s vedoucí práce, školitelkou, zejména třídění materiálu a jeho následná analýza. Při terénním výzkumu studenti využívají jako informátorů svých rodičů, prarodičů, příbuzných a pamětníků, zužitkují také vlastní znalosti toponym, pracují s mapami jak současnými (katastrálními), tak i staršími, zejména s císařskými otisky stabilního katastru, které jsou díky pokročilé digitalizaci volně dostupné na internetu. Při sběru antroponym diplomandi získávají materiál ve vybraném kolektivu dotazníkovou formou.

V tomto roce bylo na Ústavu českého jazyka opět obhájeno několik prací z onomastiky. J. Pleskalová se v nabízených onomastických tématech závěrečných prací orientuje na antroponyma, případně bohemikální vlastní jména v cizojazyčných textech různého časového zařazení. V tomto roce vznikly pod jejím vedením práce o přezdívkách ve vybraných kolektivech – přezdívky orientačních běžců³⁾ a přezdívky v hnutí Woodcraft⁴⁾.

Pod vedením autorky této zprávy vznikly toponomastické práce, z nichž tři zpracovávají anoikonymii konkrétního regionu. Vybrané oblasti vykazují územní i nářeční pestrost: Čechy zastupuje práce Martiny Kloudové o pomístních jménech v Benecku v Krkonoších⁵⁾, anoikonymii obce Budkov na Třebíčsku zpracovala Jana Jelínková⁶⁾, pomístní jména Horní Lidče na Vsetínsku Jana Janáčová⁷⁾. Práce mají jednotnou strukturu: jejich těžištěm je vždy heslová část se slovníčkem pomístních jmen, v níž je každému jménu věnováno heslo sestávající z popisu pojmenovaného objektu, zdrojů názvů (současná katastrální mapa, indikační skicy, terénní výzkum, anketový soupis pomístních jmen z 20. století apod.) a vlastního výkladu s postižením

³⁾ A. Vintrová: *Přezdívky orientačních běžců*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/210823/ff_b/.

⁴⁾ H. Konečná: *Tvoření přezdívek a hypokoristik ve Woodcraftu*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/215994/ff_b/.

⁵⁾ M. Kloudová: *Pomístní jména na katastrálním území Benecko (okres Semily) v 19. a 20. století*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/217017/ff_b/.

⁶⁾ J. Jelínková: *Pomístní jména na katastru obce Budkov (okr. Třebíč)*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/215330/ff_b/.

⁷⁾ L. Janáčová: *Zpracování anoikonymie Horní Lidče (okr. Vsetín)*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/217970/ff_b/.

motivace pojmenování. Vzhledem k tomu, že všechny tři práce zastupují nářečně zajímavé oblasti, je připojen i komentář nářečních rysů, odráží-li je zaznamenaná podoba jmen. Samostatná kapitola je věnovaná vztahověmodelové analýze (dle J. Pleskalové), případně sémantické analýze (dle V. Šmilauera) pomístních jmen.

Velkým přínosem prací je jednak ověření podob pomístních jmen přímo u uživatelů, jednak doplnění informací, které přispívají k osvětlení jejich motivace. K nesporným kladům patří rovněž fakt, že se autorkám přímým výzkumem v terénu podařilo zachytit i pomístní jména, která nebyla uvedena v žádném ze zdrojů, tj. ani v mapách, ani v dotaznících soupisu. O tom, že studium pomístních jmen přináší stále nové možnosti, a to i v době, kdy jsme svědkem jejich postupného ubývání a zanikání, svědčí pokus M. Kloudové o porovnání znalosti pomístních jmen u různých generací. Toto téma posunuje toponomastiku, tradičně chápanou jako disciplínu stojící na pomezí lingvistiky, geografie a historie, o něco blíže k vědám o společnosti a otevírá novou možnou dimenzi výzkumu pomístních jmen.

Velmi zajímavé toponomastické téma zpracovala Kristýna Cimalová v bakalářské práci s názvem *Změny v toponymii šumperského okresu po 2. světové válce*⁸⁾. Jak už název dává tušit, autorka se zaměřila na poválečné přejmenování, které postihlo oblasti zasažené odsunem německého obyvatelstva. Autorka se zaměřila na severomoravská místní jména a provedla jejich klasifikaci podle typu změny (přímý překlad, částečný překlad, zcela nové pojmenování bez návaznosti na původní německý název apod.). Při svém pátrání po původních názvech v regionálním tisku narazila na články, které se vztahují k veřejné soutěži o přejmenování města Šumperka, vyhlášené po válce. Na základě získaných informací zařadila do práce kapitolku o jejím průběhu a návrzích nových jmen. Je zřejmé, že zvláště v méně dostupných zdrojích je stále možné nacházet zajímavý materiál, který pomáhá zaplňovat bílá místa ve vývoji naší toponymie.

Poslední z obhájených toponomastických prací s názvem *Hradní nomenklatura v Moravskoslezském a Olomouckém kraji*⁹⁾ autorky Hany Glombové podává klasifikaci názvů fortifikačních objektů ve vybraném regionu. Práce je založena na klasifikaci, kterou pro názvy českých hradů navrhl V. Nezbeda (a publikoval v r. 1990 v Onomastickém zpravodaji ČSAV). Přínosem této práce je jednak rozřídění materiálu podle upravené klasifikace V. Nezbedy, jednak shromáždění anoikonymického materiálu, který reflektuje někdejší existenci hradních sídel (pomístní jména typu *Na hradě*, *Zámecká cesta* apod.).

Jako vedoucí uvedených prací mne velmi potěšilo, že v porovnání s požadavky kladenými na bakalářskou práci na naší fakultě představují uvedené práce nadstandardní výkony, co do rozsahu i co do kvality a hloubky zpracování daného

⁸⁾ K. Cimalová: *Změny v toponymii šumperského okresu po 2. světové válce*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/217389/ff_b/.

⁹⁾ H. Glombová: *Hradní nomenklatura v Moravskoslezském a Olomouckém kraji*. Brno 2009. Dostupné na http://is.muni.cz/th/179171/ff_b/.

tématu. Autorky pracovaly s velkým zaujetím, které jistě umocňovala možnost praktického využití výsledků jejich výzkumu – materiál tohoto typu může být zajímavě využit v obcích, např. pro zápis do map na informační tabule, nabízí se možnost publikování v místních zpravodajích nebo umístění na webové stránky obcí.

Je rovněž velmi příjemné konstatovat, že diplomové práce jsou i zdrojem spolupráce s odborníky z jiných pracovišť, např. z dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR, kteří v současnosti zpracovávají *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*; kolegyně z tohoto oddělení se podílejí na oponování prací (St. Kloferová ml., Z. Hlubinková, Z. Komárková). Na oponování jedné práce se podílel rovněž J. David z Katedry českého jazyka Ostravské univerzity.

Před samým závěrem bych ráda upozornila také na to, že všechny diplomové práce, obhájené na Masarykově univerzitě, tedy i ty, vzniklé pod hlavičkou Ústavu českého jazyka, jsou vzhledem k povinnosti studentů ukládat je do univerzitního informačního systému přístupné i veřejnosti. Případný zájemce si může vyhledat podle zvolených kritérií práce, které ho zajímají. Jelikož kvalita a úroveň obhájených prací je různá, je vhodné při případném stahování vlastního textu práce pročíst i přiložené posudky vedoucího práce a oponenta, které jsou k práci povinně vkládány. Mohou upozornit na případné nedostatky práce, nebo naopak na jejich mimořádnost; posudky obsahují rovněž navržené hodnocení a důvody, které k němu autora posudku vedly.

Na závěr nezbývá než vyjádřit přání, aby studenti a studentky zůstali onomastice věrni i nadále.